

Tomasz Czapski herbu Leliwa (1711-1784). Życie i działalność

Streszczenie

Praca doktorska dotyczy postaci Tomasza Czapskiego, żyjącego w latach 1711-1784. Wywodził się z senatorskiej rodziny, pieczętującej się herbem Leliwa. Od początków XVIII wieku, rodzina ta zaliczała się do jednej z najbardziej wpływowych w prowincji pruskiej, czego dowodem było piastowanie licznych urzędów i dzierżawa dochodowych starostw. Celem dysertacji jest próba przedstawienia pełnej biografii wojewodzica pomorskiego, obejmującej jego karierę polityczną, życie prywatne, majątek, podróże, zainteresowania kolekcjonerskie i cechy charakteru. Powyższe kwestie spowodowały podzielenie pracy na siedem rozdziałów, a te z kolei na mniejsze podrozdziały.

Pierwsza część pracy dotyczy środowiska rodzinnego, które niewątpliwie wpłynęło na kształtowanie się młodego szlachcica. Opisane tutaj zostały przede wszystkim problemy majątkowe Czapskich, a także kwestie związane z pełnieniem urzędów, edukacją, orderami czy mecenasem kulturalnym. Przy okazji poprawiono tutaj błędy dotyczące genealogii rodu, do których powstania przyczyniły się m.in. herbarze.

Drugi rozdział omawia młodość Tomasza Czapskiego oraz jego podróż do Francji, którą rozpoczął w 1734 r. opuszczając Królewiec w przebraniu żołnierza pruskiego. Zakończył ją natomiast w 1738 r., kiedy to powrócił do dóbr znajdujących się na Podlasiu. Poza tym, w tej części dysertacji omówiono okres, kiedy niektórzy Czapscy, w tym i Tomasz poparli Stanisława Leszczyńskiego, gdy walczył o tron Rzeczypospolitej.

Następna część pracy doktorskiej poświęcona jest konfliktowi Tomasza Czapskiego z Janem Klemensem Branickim. Przyczyną sporów między tymi magnatami była chęć pozyskania przez hetmana dochodowych dóbr knyszyńskich. Wykorzystał on złe relacje między mieszkańcami Knyszyna oraz Goniądza, ale też ludności żydowskiej, szlachty i chłopów a Czapski, by postawić go przed Trybunałem Koronnym, co mu się ostatecznie udało. Warto jednak nadmienić, że Czapski nie był tu bez winy. Często bowiem siłą przymuszał mieszkańców okolicznych dóbr do poddańczej pracy, więził ich lub odbierał majątek.

Czwarty rozdział omawia kolejne konflikty Tomasza Czapskiego, które niejednokrotnie swój finał miały w sądach. Pierwszym z nich będzie spór z magistratem

Gdańska, który oskarżał Czapskiego za nie opłacanie podatków. Starosta natomiast miał pretensje do mieszczan o to, że nie szanują praw szlacheckich. Drugim sporem, który został tutaj omówiony, jest ten dotyczący dóbr rodzinnych. W tym kontekście Tomasz prowadził liczne i długie kłótnie z młodszym rodzeństwem oraz ich sukcesorami.

Piąta część poświęcona jest majątkowi. Omawia ona nie tylko liczne starostwa (królewszczyny), którymi administrował Czapski w latach 1740- 1772, ale także majątek własny, który częściowo musiał dzielić z młodszym rodzeństwem. Ponadto, w tej części pracy znajdują się pewne uwagi dotyczące długów oraz obrotowi gotówki. Wg zachowanych źródeł historycznych, Czapski posiadał spory majątek, rozważnie dysponując pieniędzmi. Zdarzało się jednak, że zaciągał pożyczki, nie zawsze je regulując. Jego sytuacja finansowa, w porównaniu do jego rodzeństwa, wyglądała jednak o wiele lepiej. W tym kontekście warto nadmienić, że zostawił sporą ilość gotówki w banku weneckim. Nota bene po jego śmierci część dóbr stała się obiektem pożądania innych moźnych. Tak też sukcesją po nim interesował się m.in. Stanisław Małachowski.

Przedostatni rozdział odnosi się do mecenatu kulturalnego Tomasza Czapskiego. Został on podzielony na dwa podrozdziały. Pierwszy dotyczy rezydencji, które znajdowały się na terenie Prus Królewskich, ale także w Warszawie. Drugi natomiast omawia zbiory kolekcjonerskie, poczynsz od księgozbioru po dzieła sztuki (obrazy, broń, rzeźby, numizmaty). O ich pewnej wartości świadczył fakt, że interesował się nimi król Stanisław August Poniatowski.

Ostatni rozdział dotyka kwestii wyglądu zewnętrznego oraz cech charakteru. Na podstawie zachowanych źródeł ikonograficznych udało się dokonać kilku konstatacji na temat cech zewnętrznych bohatera pracy doktorskiej. Natomiast, dzięki głównie egodokumentom (dzienniki, listy) scharakteryzowano m.in. mobilność, poglądy na tematy religijne i filozoficzne, zainteresowania szlachcica. Odniesiono się także do jego skłonności sadystycznych, o których wspominała literatura historyczna.

Pracę uzupełniają zakończenie, bibliografia, wykazy skrótów oraz aneksy.

Młody Tomasz

Tomasz Czapski of the Leliwa coat of arms (1711-1784). Life and Works.

Summary

The doctoral dissertation concerns the figure of Tomasz Czapski, who lived in the years 1711-1784. He came from a senatorial family using the Leliwa coat of arms. From the beginning of the 18th century, this family was one of the most influential in the Prussian province, as evidenced by the holding of numerous offices and the lease of profitable starosts. The aim of the dissertation is an attempt to present the full biography of the Pomeranian voivod, covering his political career, private life, property, travels, collecting interests and character traits. The above issues caused the work to be divided into seven chapters, and these, in turn, into smaller sections.

The first part of the work concerns the family environment, which undoubtedly influenced the formation of the young noble. The topics covered in this chapter were primarily the property problems of the Czapski family, as well as issues related to the holding of offices, education, awards and cultural patronage. Additionally, errors, which had partly arisen from herbariums, regarding the genealogy of the family were addressed here.

The second chapter discusses the youth of Tomasz Czapski and his journey to France, which he began in 1734 when he left Królewiec disguised as a Prussian soldier. He finished that travel in 1738, when he returned to the estate located in Podlasie. Furthermore, this part of the dissertation discusses the period when some Czapskis, including Tomasz, supported Stanisław Leszczyński in his fight for the throne of the Republic of Poland.

The next part of the doctoral dissertation is devoted to the conflict between Tomasz Czapski and Jan Klemens Branicki. The reason for disputes between these magnates was the hetman's desire to obtain profitable Knyszyn goods. He took advantage of the evil relations between the inhabitants of Knyszyn and Goniądz, but also the Jewish population, the gentry, peasants, and Czapski in order to bring him before the Crown Tribunal, what finally happened. It is worth mentioning, however, that Czapski was not blameless here. For he often forced the inhabitants of the neighbouring estates to work in subjection, imprisoned them or took their property.

The fourth chapter discusses the successive conflicts of Tomasz Czapski, which often ended in the courts. The first will be a dispute with the Gdańsk magistrate, which accused Czapski of not paying taxes. The starost, on the other hand, had a grudge against the townspeople that they did not respect the rights of the nobility. The second contention discussed here is that of family goods. In this context, Tomasz had numerous and long quarrels with his younger siblings and their successors.

The fifth part is devoted to Czapski's property. It discusses not only the numerous starosts (royal estates) administered by Czapski in the years 1740-1772, but also his own property, which he had to share with his younger siblings. In addition, in this part of the paper there are some considerations regarding debts and cash turnover. According to the preserved historical sources, Czapski owned a lot of property, spending his money wisely. Although he had taken loans without always paying them, his financial situation, compared to his siblings, was much better. In this context, it is worth mentioning that he left a large amount of cash in a Venetian bank. *Nota bene*, after his death, some of the goods became the object of desire of other wealthy people. This explains why Stanisław Małachowski was interested in succession after Czapski.

The penultimate chapter refers to the cultural patronage of Tomasz Czapski. It has been divided into two subsections. The first one concerns residences that were located in Royal Prussia, but also in Warsaw. The second one deals with collections, ranging from book collections to works of art (paintings, weapons, sculptures, numismatic items). Their certain value was evidenced by the fact that King Stanisław August Poniatowski was interested in them.

The last chapter deals with the issue of external appearance and character traits. On the basis of the surviving iconographic sources, several conclusions were made about the external features of the protagonist of the doctoral dissertation. On the other hand, thanks mainly to ego documents (journals, letters), mobility, views on religious topics and philosophical interests of a noble man were described. His sadistic tendencies, mentioned in historical literature, were also referred to.

The work is supplemented by the ending, bibliography, lists of abbreviations and annexes.

Mikołaj Tomasz